

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE FİİL ÇEKİMİ

EAT metinlerinde fiil çekimindeki çeşitlilik dikkati çeker. Özellikle şimdiki zaman, gelecek zaman ve istek çekiminde farklılıklar görülür. Gelecek zaman çekiminde Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Harezmi Türkçelerindeki ekler dışında yeni şekiller ortaya çıkmıştır. Bu dönemde henüz şimdiki zaman bağımsız bir ekle gösterilmemiştir.

Şahıs Ekleri

- Şahıs ekleri fiilin gösterdiği hareketin şahısla (faiile) ilişkisini kuran eklerdir. Bu ekler zaman eklerinden sonra gelerek fiilin hareketini şahısa bağlarlar. EAT'de şahıs ekleri 1) şahıs zamiri kökenliler 2) iyelik eki kökenliler 3) emir ekine mahsus olanlar olmak üzere üç biçimde ele alınabilir.
- Zamir kökenli şahıs ekleri: EAT'de şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri geniş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman ve istek kipinin bazı şahıslarında kullanılmıştır. Mesela,
- Zamir kökenli şahıs ekleri geniş zamanın 2. teklik ve çokluk şahıslarında kullanılmıştır. Geniş zamanın 2.teklik şahıs eki –sın (sen), 2.çokluk şahıs eki –sınız (siz)'dir. Örn. *Bilürsin* (bil-ür-**sin**), *inanursuz* (inan-ur-**suz**) «inanırsınız».

Eski Anadolu Türkçesinde Fiil Zamanları

- Bilinen Geçmiş Zaman: EAT'de bilinen geçmiş zaman eki –dl'dir. Ancak 1. ve 2. şahıs teklik ve çokluk çekiminde bu zaman ekinin ünlüsü hep yuvarlaktır. –dl şekli sadece 3. şahıs çekiminde görülür.

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	-dUm	-dUk
1. Kişi	-dUñ	-dUñUz
1. Kişi	-dl	-dlAr

Bilinen Geçmiş Zaman Çekimine Örnekler

- Geldüm/geldüñ/geldi Geldük/geldüñüz/geldiler.
- Öpdüm/öpdüñ/öpdü Öpdük/öpdüñüz/öpdiler.
- Buldum/bulduñ/buldı Bulduk/bulduñuz/buldılar.
- Aldum/alduñ/aldı Alduk/alduñuz/aldılar.
- Bilinen Geçmiş Zamanın Olumsuzu
- EAT'de bilinen geçmiş zamanın olumsuzu günümüz Türkçesinde olduğu gibi –mA eki ile yapılır.
- *Şarabluyidüm tuymadum* (DK).
- *Bu şehirde bir sözi geçer ulu kişi kalmadı* (Dan.)

Eski Anadolu Türkçesinde Fiil Zamanları

- Öğrenilen Geçmiş Zaman: Eat metinlerinde öğrenilen geçmiş zaman iki farklı şekilde çekimlenir. Bunlardan biri Batı Oğuzcasında yaygın olan –mıſ eki ile yapılır. Bu zaman için kullanılan ve daha çok Türkmen Türkçesinde kullanımına sıkça rastlanan diğerk bir ek –İpdİr/-İpdUr/-UpdUr biçimidir.
- –İpdİr /-İpdUr biçimi EAT’de yalnızca 3. Teklik şahısta görülür.

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	-mıſAm	-mıſUz
1. Kişi	-mıſİn/-İpsın	-mıſİz
1. Kişi	-mıſ/-İpdUr	-mıſİAr

Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimine Örnekler

- *And içmişem* (Marz.) 1.TŞ.
- *Deveçe büyümişsin* (DK) 2.TŞ.
- *Babam bu kâfirleri esirgemiş* (DK) 3.TŞ.
- *Tolupdur* «dolmuş» 3.TŞ.
- *Biñ aygır dileyüpdür* «Bin aygır dilemiş» (DK) 3.TŞ.
- *Şahbaz atlara binmişüz* (DK) 1.ÇŞ.
- *Çul diyüben satmışsız* kardaşuñuz (YZ) 2.ÇŞ. «Köle diyerek satmışsınız kardeşiniz(i)»
- *Barışmışlar, sorışmışlar* (DK) 3.ÇŞ.

Öğrenilen Geçmiş Zaman Olumsuzu

- Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuzu da bilinen geçmiş zamandaki gibi fiil tabanına –mA olumsuzluk eki getirilerek yapılır.
- *İşitmemişem* «duymamışım»
- *Bugün bunu ölür didüñ, ölmemiş* (Mar.)
- *Kimseden yumruk yimemişdi* (Dan.)

Eski Anadolu Türkçesinde Fiil Zamanları

- Geniş Zaman: EAT'de Geniş zaman ekleri (Eski Türkçede olduğu gibi) –Ar, -(y)Ur, -r'dir.

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	-XrAm/-ArAm	-XrUz/-ArUz
1. Kişi	-Xrsln/-Arsln	-Xrslz/-Arslz
1. Kişi	-Xr/-Ar	-XrlAr/-ArAr

Geniş Zaman ekimine rnekler

- 1. tekil şahıs: dilerem, korkaram, bakaram, grrem...
- 2. tekil şahıs: grrsin, yazarsın...
- 3. tekil şahıs: *umağ hurilerine a'raf tamu gelr* (Gl.)
- 1. oğul şahıs: eylerz, koruz...
- 2. oğul şahıs: ne turırsız «ne durursunuz» (DK)
- 3. oğul şahıs: tonadurlar «donatırlar», grişrlar «grşrlar», bilrlar, taparlar...

Geniş Zamanın Olumsuzu:

- **-mAz** eki getirilerek yapılır. Bu şekil aynı zamanda şimdiki zaman anlamında kullanılan çekimlerde de kullanılır.
- **Di**me**zem** ki cihanda pādiřāham (Dan.)
- **Bi**me**üz** kim ne sebebdür (Hur.) «bilmeyiz» 1. çoğul şahıs

Eski Anadolu Türkçesinde Fiil Zamanları

- Şimdiki Zaman: Eski Türkçe döneminde şimdiki zaman genellikle geniş zaman ekleriyle karşılanmıştır. Geniş zamanın bütün zamanları kapsadığı düşünülmüştür. Orta Türkçe döneminden itibaren hareketin zamanını tasvir etmeye odaklı olarak *yori-*, *yat-*, *dur-*, *ko-*, *gör-* gibi tasvir fiilleriyle yapılan şekiller ortaya çıkmıştır. EAT'de de şimdiki zaman için özel bir ek yoktur. Genellikle geniş zaman şekilleri kullanılmıştır. 16. yüzyıldan sonra *yori-* fiilinden gelişen *-yor* şekli gramerleşerek şimdiki zaman eki olarak yaygınlaşmıştır.

Şimdiki Zaman Çekimi

- Geniş zaman eklerinin bu dönem metinlerinde şimdiki zaman göreviyle kullanıldığını anlamak için metnin bağlamına ve özellikle olayın tekrarlanma durumuna bakılmalıdır.

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	-XrAm/-ArAm/-XrIn/-XrvAn	-XrUz/-ArUz
1. Kişi	-Xrsln/-Arsln	-Xrslz/-Arslz
1. Kişi	-Xr/-Ar	-XrlAr/-ArlAr

Şimdiki Zaman Çekimine Örnekler

- 1. tekil şahıs: *İmdi korkaram* (YZ), *ırak yirden gelürem* (Mar.)
- 2. Tekil şahıs: *ne söylersin ne aydursın canum baba* (DK)
- 3. tekil şahıs: *yağı gelür didi* (DK), *otlakda yürür öküzler* (Har.)
- 1. çoğul şahıs: *bir yahşı yigidümüz öldi, aña ağlaruz didiler* (DK)
- 2. çoğul şahıs: *niçün yalan söylersiz* (YZ)
- 3. çoğul şahıs: *kafirler alay bağlamış gülürler* (DK)
- Şimdiki Zamanın Olumsuzu: -mAz eki ile yapılır.
- *Ben bu sözi kulağıma koymazam* (Dan.) «Ben bu sözü dinlemiyorum».
- *Agça yüzli görklüñ-ile söyleşmezsin* (DK)

Şimdiki Zaman Çekimi

- Geniş zaman ekiyle karşılanan şimdiki zaman dışında, tasvir fiilleriyle (*yat-*, *yori-*, *dur-*, *ko-*, *gör-*) yapılan şimdiki zaman biçimleri de vardır. Tasvir fiillerinden *dur-* «durmak» da –Ip dur/Ip durur yapısında şimdiki zaman çekiminde kullanılır. –Ip dur/Ip durur > *-IpdUr* şeklinde ekleşerek hareketin sürekliliğini göstermekte ve özellikle 1. tekil ve çoğul şahısta şimdiki zaman anlamına işaret etmektedir.
- *Bir kuzı pişürüp dururam* «Bir kuzu pişiriyorum» (DK) 1. tekil şahısta
- *Kamusi tapınup durur bu ere* «Hepsi bu kişiye tapınıyor» 3.Ç.Ş
- Olumsuz kullanımına örnek:
- *Bellü bilüñ gelip durur degülem* «Açıkça bilin, gelmiyorum» 1.T.Ş

Gelecek Zaman Çekimi

- EAT'de gelecek zaman çekimi çeşitli eklerle yapılır; fakat bunların içinde en yaygın kullanılan ek –(y)IsAr ekidir. Ekin şahıs ekleriyle birleşimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	-IsArAm/-IsArvAn	-IsArUz
1. Kişi	-IsArsln	-IsArslz
1. Kişi	-IsAr	-IsArIAr

-IsAr ekli Gelecek Zaman Çekimine Örnekler

- Bu derd ile helâk ol**ısaram** ben (1.T.Ş) «bu dert ile helâk olacağım ben»
- Gör**isersin** hoş durur senüñ işüñ «Senin işinin iyidir, göreceksin» (2.T.Ş)
- Sultanlığıla geç**iser** 'ömrüñ «Sultanlık ile geçecek ömrün» (3.T.Ş)
- Hâk seni sultan kıl**ısar** kamuya «Hak seni herkese sultan kılacak» (3.T.Ş)
- Helâk ol**ısaruz** diyü ağlaştılar «Helak olacağız diye ağlaştılar» (1. Ç.Ş)
- Bu şehri dahı al**ısarlar** «bu şehri de/bile alacaklar» (3.ÇŞ.)

Gelecek Zamanın Olumsuz Çekimi

- Gelecek zamanın olumsuz şekli kullanılan eke göre değişmektedir. Ancak genel olarak her zamanki –mA olumsuzluk eki fiil köküne getirilerek kullanılır.
- Olmadı olmayısar «olmadı, olmayacak»
- Anuñ gözleri yüz görmeyiser «onun gözleri yüz görmeyecek»